

در آمدی بر
کتابخانه ابن شهر آشوب

دکتر حسین صابری

www.ketab.ir

صابری، حسین، ۱۳۴۵ -

درآمدی بر کتابخانه ابن شهر آشوب / تألیف حسین صابری. - مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، ۱۳۹۳.

ISBN 978-964-971-818-7

۵۰۶ ص.

فیبأ.

۱. ابن شهر آشوب، محمد بن علی، ۴۸۹ - ۵۸۸ ق - نقد و تفسیر.

۲. نویسندگان - سرگذشته نامه و

کتابشناسی. القه. بنیاد پژوهشهای اسلامی. بد. عنوان.

۰۱۶ / ۳۰۱۳۴۳

Z ۵۱۶۵ / ۲ ص ۵۴ ۱۳۹۳

۳۵۵۶۲۹۷

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

امدی بر

کتابخانه ابن شهر آشوب

دکتر حسین صابری

ویراسته محمد رضا...

چاپ اول: ۱۳۹۳/۱۰/۱۰ - نسخه...

قیمت: ۲۰۰۰۰۰۰

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات ابن شهر آشوب رضوی

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۹۶

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۸۰۳ - ۲۱

فروشگاههای کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۳۲۲۳۳۹۲۳، قم: ۳۹ - ۷

www.islamic-rf.ir

info@islamic-rf.ir

حق چاپ محفوظ است

فهرست مطالب

یادداشت آغازین.....	۱۷
مقدمه.....	۲۳
آ	
آبی، منصور بن حسین.....	۳
آمدی، عبدالواحد بن محمد.....	۴
الف	
ابان احمر.....	۳۵
ابان لاحقی.....	۳۶
ابراهیم بن مهدی.....	۳۶
ابن ابی الحدید، عزالدین بن هبة الله.....	۳۷
ابن ابی حاتم.....	۳۸
ابن ابی شیبہ، عبدالله بن محمد.....	۳۸
ابن ابی شیبہ، عثمان بن محمد.....	۳۹
ابن ابی شیبہ، یعقوب.....	۴۰
ابن ابی عقیل، حسن بن علی.....	۴۰
ابن ابی لهب، فضل بن عباس.....	۴۱
ابن ابی نعمان، محمد.....	۴۱
ابن اسحاق، محمد.....	۴۲
ابن اطیس.....	۴۳
ابن اعثم، احمد بن محمد.....	۴۳
ابن الشلاح، ابوالقاسم عبدالله.....	۴۴
ابن البرج، حسین بن احمد.....	۴۴
ابن الجعد، علی بن الجعد.....	۴۵
ابن الجهم، علی بن جهم.....	۴۶
ابن الحجج، - - - - - احمد.....	۴۶
ابن الرضا، شریف.....	۴۷
ابن الرومی، علی بن عباس.....	۴۸
ابن المعاذ، ابوالحسن علی.....	۴۸
ابن المولی انصاری، محمد بن عبد.....	۴۸
ابن الولید، محمد بن حسن.....	۵۰
ابن بابک، عبدالصمد بن منصور.....	۵۰
ابن بابویه، محمد بن علی.....	۵۱
ابن بطة، عبیدالله بن محمد.....	۵۷
ابن جبیر، سعید بن جبیر.....	۵۸

- ابن شبل وکیل، علی بن شبل ۸۱
- ابن شجری، هبة الله بن علی ۸۱
- ابن شریح ۸۲
- ابن شهر آشوب، محمد بن علی ۸۳
- ابن شهرزوری، حسین بن نصر ۸۴
- ابن صباح ریاحی ۸۵
- ابن صخر ۸۵
- ابن طباطبای ۸۶
- ابن طباطبای ۸۷
- ابن طرار، معافی بن زکریا ۸۷
- ابن طوطی واسطی ۸۸
- ابن عباس، عبدالله بن عباس ۸۸
- ابن عبدوس همدانی، عبدوس بن عبدالله ۹۰
- ابن عبدربه، احمد بن محمد ۹۰
- ابن عبدین، احمد بن عبدالواحد ۹۱
- ابن عطاء واصلی هاشمی ۹۲
- ابن عطی، احمد بن عطیه ۹۲
- ابن عقب شیخ ریاضی / عبدالله بن ۹۳
- بشار ۹۳
- ابن عقده، احمد بن محمد ۹۳
- ابن علویه اصفهانی، احمد ۹۶
- ابن عودی نیلی، سالم بن علی ۹۷
- ابن عیاش، احمد بن محمد ۹۷
- ابن جریج، عبدالملک بن عبدالعزیز ۵۹
- ابن جمهور عمی ۶۰
- ابن جنی، عثمان بن جنی ۶۱
- ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی ۶۱
- ابن حباب ۶۳
- ابن حبیب، حسن بن محمد ۶۳
- ابن حبیش تمیمی ۶۴
- ابن حماد ۶۵
- ابن حنبل، احمد بن حنبل ۶۶
- ابن حنبل، احمد بن احمد ۶۸
- ابن حنزابه، جعفر بن فضل ۶۹
- ابن حیون، نعمان بن محمد ۷۰
- ابن خشاب کاتب، عبدالله بن احمد ۷۱
- ابن خشیش، محمد بن علی ۷۱
- ابن درید، محمد بن حسن ۷۲
- ابن رزیک، طلائع بن رزیک ۷۳
- ابن رستم طبری، محمد بن جریر ۷۴
- ابن رمیح، احمد بن محمد ۷۵
- ابن زبیری، عبدالله ۷۶
- ابن زید، عبدالرحمن عدوی ۷۶
- ابن سماک، عثمان بن احمد ۷۷
- ابن سمرقندی، محمد ۷۸
- ابن شاذان، فضل بن شاذان ۷۸
- ابن شاهین، عمر بن احمد ۷۹

- ابن عیینہ، سفیان بن عیینہ ۹۸
- ابن فارس، احمد بن فارس ۹۹
- ابن فورک، ابوبکر محمد بن حسن ۱۰۰
- ابن قادوس، محمود بن اسماعیل ۱۰۱
- ابن قتیبہ، عبداللہ بن مسلم ۱۰۲
- ابن قوطب شیر ۱۰۳
- ابن قولوبہ، یحییٰ بن محمد ۱۰۴
- ابن کادش، احمد بن عبداللہ ۱۰۵
- ابن ماجہ، محمد بن ۱۰۵
- ابن مجاہد کابلی، علی ۱۰۶
- ابن مدلل ۱۰۶
- ابن مردویہ، احمد بن موسیٰ ۱۰۸
- ابن مسکویہ، احمد بن محمد ۱۱۰
- ابن معتز، عبداللہ بن معتز ۱۱۱
- ابن مغازی، علی بن محمد ۱۱۱
- ابن مقلد، اسامہ بن مرشد ۱۱۲
- ابن مکی، سعد بن احمد ۱۱۳
- ابن منده، محمد بن اسحاق ۱۱۳
- ابن منده، محمد بن منده بن مہربند ۱۱۴
- ابن منیع، احمد ۱۱۵
- ابن مہرویہ، علی بن محمد ۱۱۵
- ابن نباتہ سعدی، عبدالعزیز بن عمر ۱۱۶
- ابن وصیف، علی بن عبداللہ ۱۱۷
- ابن وہبان، محمد ۱۱۸
- ابن ہانی، محمد بن ہانی ۱۱۹
- ابن ہرمہ ۱۲۰
- ابن ہمدانی فقیہ، محمد بن عبدالملک ۱۲۰
- ابن ہیصم، علی بن عبداللہ ۱۲۱
- ابوالاسود دوتلی، ظالم بن عمرو ۱۲۲
- ابوالاسود کندی ۱۲۲
- ابوالبختری، وہب بن وہب ۱۲۳
- ابوالحسن جراحی ۱۲۳
- ابوالحسن عاصمی ۱۲۴
- ابوالحسین پادشاہ ۱۲۵
- ابوالرضا حسینی، فضل اللہ ۱۲۵
- ابوالصلت اہوازی ۱۲۶
- ابن طویل کنانی، عامر بن واثلہ ۱۲۷
- ابن ہالیہ، رفیع بن مہران ریاحی ۱۲۷
- ابوالعباس مکی، احمد بن حسن ۱۲۸
- ابوالعلاء سزوی، محمد بن ابراہیم ۱۲۹
- ابوالعلاء معری، احمد بن عبداللہ ۱۳۰
- ابوالعلاء ہمدانی، حسن بن اسماعیل ۱۳۱
- ابوالفتح بستنی، علی بن محمد ۱۳۱
- ابوالفتح خشان، محمد ۱۳۱
- ابوالفتح ساہوری / نیسابوری ۱۳۳
- ابوالفتح رازی، حسین بن علی ۱۳۳
- ابوالفرج اصفہانی، علی بن حسین ۱۳۴
- ابوالفرج بن شاذان ۱۳۵

- ابوالفرج رازی، علی بن حسین ۱۳۶
- ابوالقاسم عبدالعزیز بن اسحاق ۱۳۷
- ابوالمظفر ابیوردی، محمد بن احمد ۱۳۷
- ابوالنجم عجلای، فضل بن قدامه .. ۱۳۸
- ابوالنضر ۱۳۹
- ابوکر اصم، عبدالرحمن بن کیسان. ۱۳۹
- ابوبکر بن عیاش ۱۴۰
- ابوبکر بن کامل ۱۴۰
- ابوبکر بن محمد بن حمدان .. ۱۴۱
- ابوبکر بن محمد ۱۴۲
- ابوبکر عمی، احمد بن ۱۴۲
- ابوبکر محمد بن احمد فضل
- نحوی ۱۴۴
- ابوتراب خطیب، حیدر بن حسن ۱۴۵
- ابوتمام، حبیب بن اوس ۱۴۵
- ابوحاتم ۱۴۵
- ابوحاتم رازی، احمد بن حمدان ۱۴۶
- ابوحذیفه قرشی، اسحاق بن بشر .. ۱۴۷
- ابوحمزہ ثمالی، ثابت بن دینار..... ۱۴۷
- ابوحنیفه، نعمان بن ثابت ۱۴۸
- ابوخراش هذلی، خویلد بن مرة..... ۱۴۹
- ابوداود، سلیمان بن اشعث ۱۵۰
- ابودهبیل جمحی، وهب بن زمعة ۱۵۱
- ابوذؤیب هذلی، خویلد بن خالد.... ۱۵۲
- ابورافع، اسلم یا ابراهیم ۱۵۳
- ابوزید طائی، حرمله بن منذر..... ۱۵۳
- ابوسعید اشج، عبدالله بن سعید.... ۱۵۴
- ابوسعید عامری، عبید بن کثیر..... ۱۵۵
- ابوسهل قطان، احمد بن محمد..... ۱۵۶
- ابوصالح بصری ۱۵۶
- ابوصالح سمان، ذکوان..... ۱۵۷
- ابوصالح مؤذن، احمد بن عبدالملک ۱۵۸
- ابوطالب بن عبدالمطلب ۱۵۹
- ابوطالب مکی، محمد بن علی ۱۶۰
- ابوعبدالله بصری، حسین بن علی ... ۱۶۱
- ابوعبدالله محدث ۱۶۲
- ابوعبید، قاسم بن سلام ۱۶۳
- ابوعلی بصیر، فضل بن جعفر ۱۶۵
- ابوعلی جبائی، محمد بن عبدالوهاب ۱۶۶
- ابوراسم مدانی، حارث بن سعید. ۱۶۷
- ابوربیع مدانی، بن علاء ۱۶۸
- ابومخنف، ابی ۱۶۹
- ابومسلم اصفهانی، بن بحر .. ۱۶۹
- ابومنصور کاتب ۱۷۰
- ابونخيله سعدی ۱۷۰
- ابونصر قشیری، عبدالرحیم بن ۱۷۱
- عبدالکریم ۱۷۱
- ابونعیم، احمد بن عبدالله..... ۱۷۲

اعشى، ميمون بن قيس	۱۹۲	ابونواس، حسن بن هانى	۱۷۴
اعمش، سليمان بن مهران	۱۹۳	ابوجزه سعدى	۱۷۵
أفوه أودى، صلاة بن عمرو	۱۹۳	ابوهاشم جعفرى، داوود بن قاسم ...	۱۷۶
اقطع، ابونصر احمد بن محمد		ابوهريه ابار، ابوهريه بن نزار	۱۷۷
بغدادى	۱۹۴	ابويحيى ابن الوزير مغربى، حسين	
اقليشى، احمد بن معد	۱۹۵	بن محمد	۱۷۷
امام الحرمین جوينى، عبدالملك		ابوعقرب قتب، اسحاق بن ابراهيم	۱۷۸
بن عبدالله	۱۹۶	ابويعلی موصلى، احمد بن ...	۱۷۹
امرو القيس	۱۹۷	احمد بن مؤدب	۱۸۰
امیه بن ابی الصلت	۱۹۸	احنف بن قيس	۱۸۱
اوس بن حجر	۲۰۰	اخطل، غياث بن غوث	۱۸۲
		اخفش، سعيد بن مسعده	۱۸۳
		اديب عادى	۱۸۴
ب		ازدى، محمد بن يحيى	۱۸۴
بن، على بن حسن	۲۰۲	ازهرى، محمد بن احمد	۱۸۵
بن، محمد بن طيب	۲۰۳	اسفراينى، شهنور بن طاهر	۱۸۶
بجير بن ز	۲۰۴	اسفراينى، محمود	۱۸۶
بحترى، وليد بن سيد	۲۰۴	اسكافى، ابوالفضل محمد	۱۸۷
بحرى	۲۰۵	اسلمى، ابوبريده	۱۸۷
بخارى، محمد بن اسماعيل	۲۰۶	اسود بن يعقرب	۱۸۸
بديع الزمان همدانى، احمد بن		اسهمى، عبدالله بن حرب	۱۸۹
حسين	۲۰۷	اشجع سلمى، اشجع بن عمرو	۱۸۹
برقى، احمد بن محمد	۲۰۸	اشعرى قمى، محمد بن احمد	۱۸۹
برقى، على بن محمد	۲۰۹	أشنهى	۱۹۱
بستى، اسماعيل بن احمد	۲۱۰		
بشار بن برد	۲۱۱		

ج

- جابر انصاری، جابر بن عبدالله ۲۳۳
جابر جعفی، جابر بن یزید ۲۳۴
جاحظ، عمرو بن بحر ۲۳۴
جبری ۲۳۶
جرجانی، ابواحمد ۲۳۷
جرجانی، علی بن عبدالعزیز ۲۳۷
جرهمه انصاری ۲۳۸
جریر بن عبدالله ۲۳۸
جریر، جریر بن عطیه ۲۳۹
جعابی، ابوبکر محمد بن عمر ۲۴۰
جلیس بن حباب مصری ۲۴۱
جوالقی، موهوب بن احمد ۲۴۱
جوهری، علی بن احمد ۲۴۲

ح

- حاکم نسائی، عبیدالله بن عبدالله ۲۴۴
حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله ۲۴۵
حامض، سلیمان بن محمد ۲۴۷
حریری، قاسم بن علی ۲۴۷
حسام الدوله، فارس بن محمد ۲۴۸
حسان بن ثابت ۲۴۹
حسن بصری، حسن بن یسار ۲۵۰
حسن بن محمد متجعفر ۲۵۱

- بشنوی، حسین بن داوود ۲۱۲
بطائنی، حسن بن علی بن ابی حمزه ۲۱۲
بطائنی، علی بن ابی حمزه ۲۱۳
بعلبکی، ابو عمر عبدالملک ۲۱۴
بقراط نصرانی، بقراط بن اشوط وامقی ۲۱۴
ذری، احمد بن یحیی ۲۱۵
بلخی، ابوالجیش ۲۱۶
بوشهری ۲۱۷
بیاری ۲۱۷
بیاضی، ابوالحسن ۲۱۸
بیهقی، ابوالحسن ۲۱۹
بیهقی، احمد بن حسین ۲۲۰

ت

- تاج الدوله، احمد بن فنا خسرو ۲۲۲
ترمذی، محمد بن عیسی ۲۲۳
تمیمی، ابوالفضل ۲۲۶
تمیمی، ابوبدیل ۲۲۶
تمیمی، حسین بن احمد ۲۲۶
تیمی، اسماعیل بن محمد ۲۲۷
ثعالبی، عبدالملک بن محمد ۲۲۹
ثعلب، احمد بن یحیی ۲۳۰
ثعلبی، احمد بن محمد ۲۳۱

خطیب	۲۶۸
خطیب متبج	۲۶۸
خنساء، تماضر بنت عمرو	۲۶۹
خوارزمی، موفق بن احمد	۲۷۰
خوافی، عبدالرحمن بن حامد	۲۷۲
خوافی، علی بن احمد	۲۷۲

و

دارقطنی، علی بن عمر	۲۷۳
دارمی، عبدالله بن عبدالرحمن	۲۷۴
دامغانی، حسین بن محمد	۲۷۵
داوود بن سالم	۲۷۶
دبیل راعی، دعبل بن علی	۲۷۶
دهلی، بکر بن سهل	۲۷۷
دمنی	۲۷۸
دیک الحلی، عبدالله بن	
رغبان	۲۷۸
دیلمی، شیرویه بن ریاض	۲۷۹
دیلمی، مهیار بن مرزویه	۲۸۰
دیلمی، یونس	۲۸۰
دینوری، ابوسعید	۲۸۰

؛

ذکوان	۲۸۲
ذوالرمه، غیلان بن عقبه	۲۸۲

حسینی، حسن	۲۵۱
حسینی، محمد بن حمزه	۲۵۲
حسینی، محمد بن عبدالله	۲۵۲
حسینی سروی، ابوالفضل	۲۵۳
حسینی نصیبی	۲۵۳
حصفه، یحیی بن سلامه	۲۵۴
حطیب، حنین بن اوس	۲۵۵
حفار، هلال بن محمد	۲۵۵
حکاک	۲۵۶
حمانی، علی بن محمد	۲۵۷
حمیری	۲۵۷
حمویة بن علی بصری	۲۵۸
حنینی	۲۵۸
حیری	۲۵۸
حیص بیص، سعد بن محمد	۲۵۹

خ

خالد بن معدان	۲۶۰
خبارزی، نصر بن احمد	۲۶۰
خرانطی، محمد بن جعفر	۲۶۱
خربلوی، طاهر بن محمد	۲۶۲
خرگوشی، عبدالملک بن محمد	۲۶۳
خرنق، خرنق بنت بدر	۲۶۵
خزاز قمی، علی بن محمد	۲۶۶
خزیمه بن ثابت	۲۶۷

۳۰۲..... سراج، محمد
 ۳۰۳..... سرخسی، محمد بن منصور
 ۳۰۳..... سرتی رقاء موصلی، سرتی بن احمد
 ۳۰۴..... سعدی
 ۳۰۴..... سکونی، اسماعیل بن مهران
 ۳۰۵..... سلامه موصلی، سلامه بن یحیی
 ۳۰۵..... سلامی، حسین بن احمد
 ۳۰۶..... سلامی، محمد بن عبدالله
 ۳۰۶..... سلمی، عباس بن مرداس
 ۳۰۷..... سلمی، عبدالرحمن
 ۳۰۸..... سلیم بن قیس هلالی
 ۳۰۹..... سلیمان بن قته هاشمی
 ۳۰۹..... سمان
 ۳۱۰..... سمعانی، عبدالکریم بن محمد
 ۳۱۱..... سمعانی، منصور بن محمد
 ۳۱۳..... سندی
 ۳۱۴..... سرسی، محمد بن عبدالله
 ۳۱۴..... سوید بن ابی کان
 ۳۱۵..... سهمی، حجاج بن علا
 ۳۱۶..... سهمی، عقبه بن عمرو
 ۳۱۶..... سیاری، یوسف بن منصور
 ۳۱۷..... سید جرجانی
 ۳۱۷..... سید حمیری، اسماعیل بن محمد

۲۸۴..... رازی، محمد بن عبدالله
 ۲۸۵..... رازی خضیب الایادی
 ۲۸۵..... راعی، عبید بن حصین
 ۲۸۶..... راغب اصفهانی، حسین بن محمد
 ۲۸۷..... ربوۀ بن عجاج
 ۲۸۸..... ربانی، محمد بن اسماعیل

۲۹۰..... زاهی، علی بن اسحاق
 ۲۹۱..... زجاج، ابراهیم بن
 ۲۹۲..... زعفرانی، محمد بن صبیح
 ۲۹۳..... زمخشری، محمود بن عمر
 ۲۹۴..... زهیر بن ابی سلمی
 ۲۹۵..... زید بن علی
 ۲۹۶..... زید بن وهب

۲۹۷..... ساجی، زکریا بن یحیی
 ۲۹۸..... سالم بن ابی الجعد
 ۲۹۸..... سجستانی، محمد بن عزیز
 ۲۹۹..... سحیم، عبد بنی الحسحاس
 ۳۰۰..... سدوسی، سماک بن حرب
 ۳۰۱..... سدی، اسماعیل بن عبدالرحمن
 ۳۰۲..... سدید، سدید بن مهران

ش

- شافعی، محمد بن ادریس ۳۱۹
 شاکر بن غنمه ۳۲۰
 شجرى، مسعود بن ناصر ۳۲۰
 شرف الدین، شرویه بن عضدالدوله ۳۲۱
 شریفی، محمد بن حسین ... ۳۲۲
 شعبه بن حجاج ۳۲۴
 شیبانی، ابوالفضل / ابی الفضل ۳۲۵
 شیرازی، محمد بن مومن ۳۲۵

ص

- صاحب بن عباد، اسماعیل بن عباد / ۳۲۶
 صعصعة بن صوحان ۳۲۹
 صفوانی، محمد بن احمد ۳۳۰
 صفی بصری ۳۳۱
 صقر بصری، محمد بن احمد ۳۳۱
 صنوبری، احمد بن محمد ۳۳۱
 صوری، عبدالمحسن بن محمد ۳۳۲
 صولی، ابوعلی ۳۳۳
 صولی، محمد بن یحیی ۳۳۴
 ضبی، احمد بن ابراهیم ۳۳۵
 ضبی، محمد بن حبیب ۳۳۶
 ضحاک، ضحاک بن مزاحم ۳۳۶

ط

- طائی، علی بن حرب ۳۳۸
 طاهر ۳۳۹
 طبرانی، سلیمان بن احمد ۳۳۹
 طبرسی، احمد بن علی ۳۴۰
 طبرسی، فضل بن حسن ۳۴۱
 طبری، محمد بن جریر ۳۴۲
 طبری مامطیری، علی بن مهدی ... ۳۴۵
 طرماح بن عدی ۳۴۶
 طغرانی، حسین بن علی ۳۴۷
 طفیل غنوی ۳۴۷
 طوسی، محمد بن حسن ۳۴۸

ع

- عامر ۳۵۳
 عباس بن خنف ۳۵۳
 عبدالله بن دانی ۳۵۴
 عبدالله بن رواحه ۳۵۵
 عبدخیر ۳۵۶
 عبدی، سفیان بن مصعب ۳۵۶
 عبیدالله بن عبدالله بن طاهر ۳۵۷
 عدل طبری، ابراهیم بن احمد ۳۵۸
 عسکری، حسن بن عبدالله ۳۵۸
 عضدالدوله، فنا خسرو بن رکن الدوله ۳۵۹

ف

- فَتال نیشابوری، محمد بن احمد .. ۳۷۶
فراء، یحیی بن زیاد ۳۷۷
فراهیدی، خلیل بن احمد ۳۷۸
فرزدق، همام بن غالب ۳۷۹
فسوی، یعقوب بن سفیان ۳۸۰
فنجکردی، علی بن احمد ۳۸۲
فهری، حسین بن نصر ۳۸۳

ق

- قاسم بن یوسف ۳۸۴
قاضی تنوخی، علی بن محمد ۳۸۴
قاینی، مسعود بن عبدالله ۳۸۵
قاینی هاشمی، حسن بن طاهر ۳۸۶
قتاده، قتاده بن دعامة ۳۸۶
قزوينی، محمد بن کعب ۳۸۷
قزوينی، علی بن ۳۸۸
قشیری، عبدالکرم بن ۳۸۹
قطامي، عمير بن شبيب ۳۹۰
قطان، یوسف بن موسی ۳۹۱
قفال شاشی، محمد بن علی ۳۹۱
قمی، ابوالحسن ۳۹۳

- عطاء بن رباح ۳۶۰
عطاء خراسانی ۳۶۰
عکبری، عبدالملک بن عیسی ۳۶۱
عکرمه بربری ۳۶۲
علم الهدی، علی بن حسین ۳۶۳
علوی، حسن بن حمزه ۳۶۵
علوی، عمرو بن حمزه ۳۶۶
علوی سرری ۳۶۶
علید، قنن بن حارثه ۳۶۷
عمادی ۳۶۷
عمری نسابه، علی بن ۳۶۷
عنبری، ابوالواثق ۳۶۸
عنزی، عبدالرحمن بن حشاش ۳۶۹
عودی عاملی، اسماعیل بن حسین ۳۶۹
عوفی، عطیة بن سعد ۳۶۹
عونی، طلحة بن عبیدالله ۳۷۰
عیاش ۳۷۱
عیاشی، محمد بن مسعود ۳۷۱

غ

- غافقی، مالک بن عباد ۳۷۳
غزالی، محمد بن محمد ۳۷۳
غلام ثعلب، محمد بن عبدالواحد ۳۷۵

کمیت بن زید ۴۱۳

کوفی، علی بن احمد ۴۱۴

ل

لالکائی، هبة الله بن حسن ۴۱۶

لبید بن ربیعہ ۴۱۷

لیث، لیث بن ابی سلیم ۴۱۹

لیث بن سعد ۴۲۰

م

مازنی، بکر بن محمد ۴۲۲

مالک بن اعین جهنی ۴۲۳

مالک بن انس ۴۲۳

مالک بن عوف نصری ۴۲۵

مالودی، علی بن محمد ۴۲۶

مبارد محمد بن زید ۴۲۷

متنبی، احمد بن ۴۲۸

مجاهد بن جبر ۴۲۹

محاسب، کمال الدین ۴۳۰

محاملی، حسین بن اسماعیل ۴۳۱

محتسب، محمد بن یحیی ۴۳۲

محمد بن احمد بن عیسی بن زید ۴۳۱

محمد بن شارستان ۴۳۲

محمد بن نصر بن هشام ۴۳۲

مدنی ۴۳۲

قمی، سعد بن عبدالله ۳۹۳

قمی، علی بن ابراهیم ۳۹۴

قمی، علی بن سعد ۳۹۵

قمی، محمد بن احمد بن شاذان ۳۹۵

قیروانی، علی بن فضال ۳۹۶

قیس بن ابراهیم ۳۹۷

قیس بن خنیم ۳۹۸

قیس بن دریع ۳۹۸

قیس بن سعد ۳۹۹

قیس بن صرمه ۳۹۹

ک

کثیر عزه، کثیر بن عبدالرحمن ۴۰۰

کراجکی، محمد بن علی ۴۰۱

کرخی، ابوبکر محمد ۴۰۳

کسائی، محمد بن عبدالله ۴۰۴

کشاجم، محمود بن حسین ۴۰۴

کشی، محمد بن عمر ۴۰۵

کعب بن زهیر ۴۰۶

کعب بن مالک انصاری ۴۰۷

کعب بن نمط ۴۰۸

کلاعی حمیری، محمد بن حسن ۴۰۹

کلبی، محمد بن سائب ۴۰۹

کلوذانی ۴۱۰

کلینی، محمد بن یعقوب ۴۱۱

منصور فقیه، منصور بن اسماعیل	۴۵۱
منصور لاتی یا لائی رازی	۴۵۲
منقری، نصر بن مزاحم	۴۵۲
موریانی، سلیمان بن مخلد	۴۵۳
موسوی، محمد	۴۵۴
موسی بن مهدی	۴۵۴
مهدب بصری، حسن بن علی	۴۵۵
مهلبی، علی بن بلال	۴۵۵
مهلهل، عدی بن ربیعة	۴۵۶

ن

نابغه جعدی، قیس بن عبدالله	۴۵۸
نجاشی، ابوالعباس احمد بن علی	۴۵۹
نجاشی، قیس بن عمرو	۴۵۹
نرماشیری	۴۶۰
نیشابوری، عبدالرحمن بسن	۴۶۱
نیشابوری، عبدالرحمن بسن	۴۶۱
نطنزی، محمد بن احمد	۴۶۲
نقاش، محمد بن	۴۶۳
نمر بن تولب	۴۶۳
نمیری، منصور بن سلیمان	۴۶۴
نویختی، حسن بن موسی	۴۶۵
نوقانی، عمر	۴۶۵
نهدی، خزیمه بن حکیم	۴۶۶
نهدی، موسی بن مسعود	۴۶۷

مرادی، ابوالحسن	۴۳۳
مرزیانی، محمد بن عمران	۴۳۳
مرزکی موصلی، زید بن سهل	۴۳۴
مرزوقی	۴۳۵
مروزی	۴۳۵
مرری، سهل بن عبدالله	۴۳۶
مسکین دارمی	۴۳۶
مسلم بن حجاج	۴۳۷
مشکی	۴۳۸
مشیح	۴۳۸
مطرف عبدی	۴۳۹
مطیری، ابن قرار	۴۴۰
معن بن اوس	۴۴۱
مفجع، محمد بن احمد	۴۴۱
مفید، محمد بن محمد	۴۴۱
مفید نیشابوری، عبدالرحمن بسن	۴۴۱
احمد	۴۴۵
مقاتل بن حیان	۴۴۶
مقاتل بن سلیمان	۴۴۷
ملا موصلی، عمر بن محمد	۴۴۸
منازی، احمد بن یوسف	۴۴۹
منبه صوفی	۴۴۹
منذر	۴۵۰
منجم، علی بن هارون	۴۵۰

نیشابوری، احمد بن علی ۴۶۷

و

واحدی، علی بن احمد ۴۶۹

واقدی (صاحب تفسیر) ۴۷۱

واقدی، محمد بن عمر ۴۷۲

والبی، علی بن ابی طلحة ۴۷۳

وراق، محمد بن حسن ۴۷۳

وطواط، محمد بن احمد ۴۷۴

وفی سروی ۴۷۴

وکیع بن جراح ۴۷۵

وهب بن منبه ۴۷۶

ه

هاشمی، ابوالفضل ۴۷۷

هذیل ۴۷۷

ی

یحیی بن حسن ۴۷۸

یحیی بن معین ۴۷۹

یزید بن مزید ۴۸۰

یعقوب بن شیبۀ ۴۸۰

کتابنامه ۴۸۳

یادداشت آغازین

زمانی که ترجمه مناقب را آغاز کردم نخستین چیزی که در همان مقدمه توجه مرا به خود جلب کرد فراموشی، گونه‌گونی و اصالت مآخذ و منابعی بود که مؤلف سند خود به آنها را پیدا می‌نمود. با احساسی از تحسین و شگفت‌زدگی کار را پی گرفتم و هر چه پیشتر رفت این دور بیشتر در من رسوخ یافت که کتاب مناقب بر گنجی گران از مآخذ علوم اسلامی است، از تفسیر گرفته تا کلام و عقاید و از آنجا تا فضایل و مناقب و تا اخلاص و سیره و تاریخ، و از کتاب‌های گسترده و دایرة المعارف گونه گرفته تا تک نگاری‌های کوچک و محدود.

شگفت‌آورتر آنکه ابو جعفر ثانی گاه حتی به اختلاف یک یا دو واژه در متن یک روایت توجه دارد و بدان اشاره می‌کند و گاه در آغاز یک بحث در مناقب به چند ده اثر ارجاع می‌دهد - و سبحان الله از این همه وسعت اطلاع و دقت در ارجاع! ترجمه مناقب را با این احساس به پایان بردم و به متشابه نمودن و آنجا نیز به رغم اینکه ارجاع‌هایی به مراتب کمتر از مناقب دارد دیگر بار همین حقیقت را تجربه کردم.

بدین سان از همان ایام ترجمه مناقب و سپس متشابه کم کم بدین ضرورت اندیشیدم که چه خوب است گنجی که این شهر آشوب بر آن نشسته و از آن برگرفته است بازکاویده و بازشناسانده شود.

و چنین بود که در ترجمه مناقب و سپس متشابه کوشیدم تا در توان دارم، منابع

سخن او را آنچه موجود هست و رسیدن بدان از توانم فراتر نیست شناسایی کنم و آنچه را ابن شهر آشوب از آنها نقل کرده است مستند معرفی کنم و نشانی آن را در نسخه های چاپی کنونی در اختیار گذارم.

اما این به تنهایی کافی نبود و ضرورتی برای یک بازکاوی ژرف تر به نظر می رسید و آن اینکه منابع کار ابن شهر آشوب در تحقیقی مستقل شناسایی و معرفی شوند. لیک این بازکاوی سخت می نمود و دور از دسترس.

با این همه، توان گریز از آن ضرورت نبود و روز به روز باورم بدان بیشتر می شد، به ویژه آنکه دیدم برخی از صاحب نظران عرصه کتاب شناسی و مأخذ شناسی بدین ضرورت توجه یافته اند و امید داده اند در این باره دست به قلم برند.

این وعده شش از آن بزرگی خاطر به دست می داد، اما چه سود که هر چه جستیم و انتظار بردم، دیده ام به اثری مکتوب در این باره بر قفسه های کتاب فروشی و کتابخانه روشن نگشت.

گامی پیش می نهادم و کاملاً بی گس می گذاشتم: از سویی این ضرورت مرا برمی انگیخت و از سویی دیگر تردید در توان کافی برای انجام کاری چنین گران مرا فرومی نشانده که نه کتاب شناس هستم نه در میان رجال دستی دارم.

سرانجام از این باب که گویند «ما لایدرک آن» لا یرک کله، مناسب دیدم تا فرهیختگان و پختگان به تصمیمی برسند و فرصتی را از نگاهار بیابند، جرقه ای بدین مهم در افکنم و شعله ای برافروزم و کوره راهی به گنج بروج سرسوی بنمایانم و دستمایه ای برای پژوهشگران فراروی نهم.

پس هنوز کار مناقب و متشابه پایان پذیرفته بود، پیش از آنکه قلم سرد شود، به شناسایی مأخذ ابن شهر آشوب در خلق آن دو اثر ارجمند پرداختم و در این قلم فرسایی رنجی بیش از آنچه تصورم بود بر خود هموار کردم و کتابچه درآمدی بر کتابخانه ابن شهر آشوب را سامان دادم.

اینک چند نکته را شایسته یادسپاری می‌دانم:

۱- هدف از این کار صرفاً معرفی اولیه منابعی است که این شهر آشوب آنها را در اختیار داشته و بدون واسطه به آنها مراجعه کرده یا به آنها ارجاع داده است.

این مآخذ خود بر چند گونه‌اند: برخی دارای نسخه چاپی هستند؛ و برخی نسخه چاپی ندارند، ولی از نسخه‌های خطی آنها خبرهایی هست و برخی نیز نه نسخه چاپی دارند و نه نسخه‌ای خطی. در خصوص آثار چاپی، عمدتاً یک چاپ - و عمدتاً چاپ‌های در دسترس - ارائه شده و درباره گونه دیگر به اطلاعات موجود در منابع کتاب‌شناسی بسنده شده است.

۲- مؤلفانی که این شهر آشوب به آثار آنها ارجاع می‌دهد در درجه نخست شناسایی و سپس به صورت کتاب معرفی شده‌اند. آنچه اکنون در اختیار شماست نام‌های معیارین یا نام یک به معیارین شناخته شده در کتابخانه‌هاست، هر چند در مناقب و متشابه این نام‌ها و کنیه‌ها گاه بسی پرابهام مطرح شده‌اند و این خود در موارد خاص را تحمیل کرده است. اشاره به نمونه‌هایی از دشواری در شناسایی مؤلفان بی‌فایده به نظر نمی‌رسد:

- گاه نام یک شخص در خود مناقب یا متشابه به گونه‌ها و متفاوت ضبط شده است؛ همانند حمانی که جمانی نیز آمده است.

- گاه صورت ضبط شده یک نام در آثار این شهر آشوب با ضبط آن در دیگر منابع تفاوت دارد؛ همانند حصفکی که در دیگر منابع حفصکی ضبط شده است.

- گاه درباره نام دقیق و حتی تاریخ ولادت و فوت برخی کسان میان

کتاب‌شناسان و شرح حال نویسان نیز اختلاف وجود دارد؛ همانند ابن رستم طبری یا همان طبری شیعی.

- گاه میان عالمان در تطبیق برخی نام‌ها اختلاف نظر بروز کرده است؛ مانند شناسایی «عبدی» که حدیثی در ستایش او از امام صادق (ع) رسیده و برخی او را ابن حماد و برخی دیگر او را سفیان بن مصعب دانسته‌اند.

- گاه مؤلف تنها یک کنیه آورده و هیچ اطلاعات دیگری به دست نداده و حتی در آثار بزرگانی چون محسن امین عاملی نیز شناسایی نشده‌اند و نمونه‌های آن را در مدخل‌های کتاب خواهید دید.

در برخی نمونه‌ها گاه شناسایی شخصیتی که مورد نظر ابن شهر آشوب است به کتاب نام کتاب یا حتی به کمک استناد به وحدت مطلب منقول در منابع با طلب منقول در یک کتاب خاص از میان چند اثر مشابه امکان پذیر گشته است.

اینها گذشته از اختلاف‌های جزئی و همیشگی درباره ولادت و فوت کسان و نیز نام دقیق کتاب‌هاست که وجود آنها در آثار ابن رستم احتساب‌ناپذیر به نظر می‌رسد.

به هر روی، تلاش آن بوده است که هم می‌تواند به شهر آشوب می‌آورد حفظ شود و هم نامی معیارین که در کتابخانه‌ها و کتاب‌شناسی قابل ردیابی است.

۳- برای استفاده محققان موارد نقل از مآخذ موضوعی را در مناقب و متشابه با ذکر شماره جلد و صفحه مشخص شده‌اند. چون مؤلف «معالم العلماء» به کتابی ارجاع نمی‌دهد طبعاً در مدخل‌های کتاب «عبر نیز نام مدخل‌ها در این کتاب نمایه نشده‌اند، هر چند در معرفی اشخاص به معالم العلماء ارجاع و استناد شده است.

۴- برای مطالعه بیشتر درباره کسانی که معرفی می‌شوند منابعی مشتمل بر

- شرح حال آنها یا مشخصات آثار آنها در پایان هر مدخل آمده است.
- ۵- در مورد شاعران هر چند ابن شهر آشوب حتی یک مورد به دیوانی اشاره نمی‌کند، اما برای کامل بودن، مشخصات دیوان‌های شاعرانی که ابن شهر آشوب از آنها نام برده و همراه با ذکر نام بیت یا ابیاتی از آنها را در مناقب و متشابه آورده نیز ذکر شده و موارد نقل شعر آنها در آن دو اثر نمایه شده است. البته رجزها چون عمدتاً در سیاق مباحث تاریخی و در پیکارها بر زبان آورده شده و عموماً شعر کلاسیک محسوب نمی‌شوند استثنای شده‌اند.
- ۶- کتاب «تذکره» میرداری که مقدمه و ۵۵۷ مدخل است و مدخل‌ها بر اساس «تذکره» در فصل مربوط قرار گرفته‌اند. در پایان اثر حاضر نیز کتابنامه‌ای به شکل برائری که در تألیف به آنها مراجعه کرده و ارجاع داده‌ام آمده است.
- ۷- در پایان لازم می‌دانم تقدیر و تشکر خود را از اهتمام مدیران محترم بنیاد پژوهش‌های اسلامی به نشر این اثر اعلام دارم و از کسانی که در پدید آوردن آن مساعدت کردند تشکر کنم: از «مبارک خان» علیزاده برای حروفچینی، از جناب آقای محمدرضا نجفی برای ویرایش، از جناب آقای محمود رسولی برای صفحه‌آرایی و از جناب آقای رضوانی برای نظارت و نشر.
- ۸- تکرار می‌کنم که آنچه انجام یافته تنها «درآمد»ی یک کتابخانه ابن شهر آشوب است. امیدوارم خطاهای احتمالی مرا به بهانه «درآمد» رگشودن این راه ببخشایند و مرا از راهنمایی بی‌بهره نگذارند.

توفیق از اوست

حسین صابری

دانشگاه فردوسی مشهد ۱۳۹۲